



Володимир Стаднік,

кандидат юридичних наук, старший інспектор з особливих доручень відділу режиму, нагляду і безпеки установ виконання покарань Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України

УДК 343. 815

Особливості імплементації міжнародних стандартів поводження із засудженими у діяльність виховних колоній

Удосконалення (реформування) чинного кримінально-виконавчого законодавства шляхом приведення його у відповідність до положень міжнародних правових актів з прав і свобод людини та громадянина, стандартів у сфері поводження із засудженими нині є багатоаспектним явищем, що пов'язане не лише із приведенням у відповідність тексту окремих положень кримінально-виконавчого законодавства України. Цей процес передбачає вирішення як ширшого, так і вузького кола завдань правового, політичного, економічного, іміджевого, наукового, методологічного, організаційного характеру тощо. Правильне поєднання та комплексне їх виконання дозволить сформулювати раціональні елементи кримінально-виконавчої політики, ефективні і, водночас, гуманні правові норми, які регламентують процес виконання та відбування кримінальних покарань, що, неодмінно, повинні лише покращувати законодавство та практичну діяльність у цій сфері.

Вважаємо, що окреслена проблематика в контексті виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно неповнолітніх становить значний науковий інтерес. Актуальність приведення чинного кримінально-виконавчого законодавства та практики у відповідність до положень міжнародних правових актів з прав і свобод людини та громадянина, стандартів у сфері поводження із неповнолітніми засудженими пояснюється здатністю доповнити національні нормативно-правові акти чіткими, обґрунтованими положеннями, і в той же час варто констатувати відсутність комплексного об'єктивного аналізу процесу імплементації міжнародних актів і стандартів у сфері поводження із неповнолітніми засудженими до позбавлення волі на певний строк. Незавершеність і невпевненість процесу реформування виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно неповнолітніх, що супроводжується як створенням, так

і ліквідацією органів і установ виконання покарань, впровадженням і застосуванням нових методів роботи із засудженими, дозволяє гнучко застосовувати прогресивні зарубіжні концепції, імплементувати загально-визнані міжнародні принципи, норми та стандарти, і в той же час потребує чіткого розуміння, що і як потрібно змінювати.

Окремі проблеми відповідності міжнародним стандартам у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно неповнолітніх досліджувались у роботах І. Г. Богатирьова, О. Г. Колба, В. А. Львовичкіна, Д. С. Ягунова, І. С. Яковець, однак вони повною мірою не вирішують поставленої проблематики в сучасних реаліях.

Аналіз процесу імплементатії положень міжнародних нормативно-правових актів у чинні кримінально-виконавче законодавство і практику дозволяє виокремити такі закономірності:

– нині ми спостерігаємо декларування і окремі результати наполегливого прагнення України на різних рівнях виконувати рекомендації та вимоги міжнародних нормативно-правових актів та міжнародних організацій;

– процес приведення чинного законодавства і практики у відповідність до положень та стандартів міжнародних нормативно-правових актів досконало не вивчався, не передбачалися подальші його наслідки, а переважна більшість досліджень у цій сфері проходять вкрай повільно, переважно на рівні представників громадських організацій, що не приносять бажаних результатів;

– наближення до міжнародних правил і стандартів у сфері виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх полягає, переважно, у створенні гідних побутових умов тримання та матеріального забезпечення, дотриманні прав і свобод неповнолітніх засуджених, проте представниками міжнародної спільноти недостатньо уваги приді-

ляється вимогам міжнародних стандартів у сфері методики виховної роботи, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання, застосування заходів заохочень і стягнень, поступового впливу на неповнолітніх;

– переважною мірою практичні заходи щодо приведення чинного законодавства і практики у відповідність міжнародним нормам та стандартам проводяться у формі лекцій, тренінгів, конференцій, моніторингових заходів, які за своєю формою є недостатньо ефективними для досягнення цієї мети;

– оцінка втілення міжнародних нормативно-правових актів, як правило, здійснюється міжнародними організаціями.

Також варто зауважити, що на міжнародному рівні не завершився процес пошуку оптимальних засад виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно неповнолітніх, а міжнародні нормативно-правові акти у цій сфері розроблялися, обговорювалися ще в минулому столітті і з моменту їх ухвалення пройшло багато часу, тому окремі норми в юридичному, технічному, загальнолюдському аспектах не є актуальними. Також повною мірою не можна стверджувати, що існуючі міжнародні нормативно-правові акти відображають тенденції сучасного розвитку інститутів правових систем, суміжних з виконанням покарань.

Відтак, з урахуванням вищезазначеного, здійснюється сприйняття й оцінка ефективності, корисності зарубіжних концепцій, імплементатії загально-визнаних міжнародних принципів, норм та стандартів.

Попри це, діяльність виховних колоній в Україні, з-поміж інших установ виконання покарань, є найбільш наближеною до міжнародних стандартів, передусім в частині умов тримання неповнолітніх засуджених, про що свідчать звіти моніторингових місій [1, с. 14]. Внаслідок здійснення низки заходів щодо приведення діяльності виховних колоній відпові-



дно до вимог міжнародних нормативно-правових актів у галузі захисту прав людини і громадянина та міжнародних стандартів у сфері виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк у виховних колоніях з'явилося більше можливостей щодо їх діяльності.

Вчені зазначають, що співробітництво світового співтовариства у боротьбі зі злочинністю стало актуальною і важливою проблемою сучасності, однією із специфічних форм якого є вироблення міжнародно-правових стандартів у галузі виконання покарання [2, с. 192]. Вони закріплюються в конвенціях, деклараціях, положеннях, пактах, правилах, договорах, угодах. Ці нормативно-правові акти не рівнозначні за своїм юридичним статусом, але їх об'єднує те, що вони спрямовані на координацію зусиль світового співтовариства у сфері кримінально-виконавчої діяльності. У міжнародних документах злочинність неповнолітніх розглядається як проблема, що потребує політичного втручання, а розробка та планування заходів протидії злочинності неповнолітніх посідає важливе місце у боротьбі зі злочинністю в цілому.

Формальною основою можливості застосування норм міжнародно-правових стандартів кримінально-виконавчого характеру є ст. 9 Конституції України, в якій передбачено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [3]. Фактичною і об'єктивною основою застосування цих норм є єдність людської (дитячої) сутності і "природних" прав засуджених до позбавлення волі, однотипність злочинності неповнолітніх як в Україні, так і в інших країнах, подібність (у більшості) основних заходів і методів впливу на злочинність неповнолітніх.

Вироблені міжнародним товариством загальні положення міжнародного права, що захищають людину за своєю сутністю для кожної держави є

тим зразком, за яким вимірюється її цивілізованість.

Проте сьогодні світовою спільнотою прийнято низку міжнародно-правових документів загального та спеціального характеру, щодо здійснення судочинства відносно неповнолітніх, а саме:

Конвенція ООН про права дитини 1989 року (ратифікована до 1997 року усіма країнами, окрім США і Сомалі) [4];

Минимальные стандартные правила ООН касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила), 1985 года [5];

Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы, 1990 года [6];

Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы) Приняты и провозглашены резолюцией 45/112 Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 года [7];

Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями 1955 року [8] та Європейські пенітенціарні правила 1987 року [9].

Проте загальним документом щодо визначення поводження з дітьми в усьому світі є Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини. До сфери її регулювання входять і ті неповнолітні, які засуджені й відбувають кримінальне покарання у виді позбавлення волі [4].

У п. б ст. 37 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини зазначено, що поміщення неповнолітніх у будь-яку виправну установу завжди повинно бути крайнім заходом, що застосовується протягом мінімального необхідного строку [4]. Ця ідея прослідковується і в п. 19 Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя відносно неповнолітніх ("Пекинських правил") [5]. У коментарі до п. 19

“Пекінських правил” зазначається, що коли неповнолітній повинен бути поміщений у виправну установу, позбавлення волі має бути обмежено мінімально-необхідним строком і при цьому повинні бути здійсненні мінімальні організаційні заходи з утримання неповнолітніх і враховані різноманітні типи правопорушників, правопорушень та установ [8, с. 108]. Проте норми вказаних міжнародних нормативно-правових актів передбачають можливість застосування до неповнолітніх довічного позбавлення волі, за умови перспективи звільнення засуджених (п.а ст. 37 Конвенції Організації Об’єднаних Націй про права дитини) [4]. Останнє положення, на нашу думку, потребує перегляду.

Правила Організації Об’єднаних Націй, щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі [6], є спеціальними відносно до інших міжнародних нормативно-правових актів. Генеральна Асамблея ООН вказує на необхідність існування цих Правил, з огляду на існування у світі зловживань стосовно неповнолітніх позбавлених волі. Правила були розроблені Комітетом з попередження злочинності і боротьби з нею у співробітництві з міжурядовими та громадськими організаціями. Вони враховують та систематизують всі інші міжнародні правові акти та встановлюють мінімальні стандарти поведінки з неповнолітніми, які позбавлені волі в будь-якій формі. У п. 7 Правил зазначено, що держави повинні включати Правила у своє законодавство, вносячи до нього поправки. Важливим є те, що Правила Організації Об’єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, дають визначення позбавлення волі, яке згідно з пп. б). п. 11 є будь-якою формою затримання чи тюремного ув’язнення будь-якої особи чи її поміщення в державну чи приватну виправну установу на підставі рішення будь-якого судового, адміністративного чи іншого державного органу, яку неповнолітньому не до-

зволяється залишати за власним бажанням. Правила вказують на те, що виправні установи для неповнолітніх повинні бути децентралізованими. Цей документ пропагує створення відкритих виправних установ для неповнолітніх, що характеризуються відсутністю або обмеженістю заходів безпеки. Правилами також встановлюється, що кількість неповнолітніх у закритих закладах повинна бути невеликою, щоб можна було застосовувати у вихованні індивідуальний підхід і налагоджувати контакти між неповнолітніми та їх сім’ями [6].

По-особливому міжнародні нормативно-правові акти підходять до регулювання застосування засобів впливу на неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. У п. 26 Мінімальних стандартних правил Організації Об’єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя відносно неповнолітніх, зазначено, що метою виховної роботи з неповнолітніми, які утримуються у виправних закладах, є забезпечення опіки, захисту, освіти та професійної підготовки з метою надання їм допомоги для виконання соціально-корисної і плідної ролі в суспільстві [5]. Аналіз цього міжнародного нормативно-правового акта показав, що для досягнення поставленої мети у виправних установах повинні здійснюватися соціальна, фізична, медична, психологічна допомога, допомога в оволодінні знаннями та професією, захист неповнолітнього та піклування про нього.

Міжнародні нормативно-правові акти встановлюють необхідність утримання неповнолітніх у спеціальних виправних установах чи в окремих відділеннях загальних виправних установ для дорослих [5, 8]. Останнє положення є дискусійним, адже ця норма є підставою для утримання неповнолітніх навіть в одному приміщенні, на одному поверсі, а за таких умов практично неможливо уникнути впливу дорослих.

Прогресивним є п. 21 Мінімальних стандартних правилах пово-



дження з в'язнями, що передбачає необхідність забезпечення фізичного тренування і ігор [8], подібне положення відсутнє у Кримінально-виконавчому кодексі України, проте у кожній виховній колонії України є спортивні майданчики і необхідне обладнання. Міжнародні нормативні акти вказують на необхідність здійснення заходів і програм, що мають підтримувати належне здоров'я, самоповагу неповнолітніх, виховували в них почуття відповідальності й заохочували формування соціально корисних і соціально-значущих поглядів та навиків. Особлива увага приділяється правовому статусу неповнолітніх, позбавлених волі і виражається вона в тому, що неповнолітнім не може бути відмовлено у задоволенні цивільних, економічних, політичних, соціальних чи культурних прав, якими вони володіють відповідно до національного та міжнародного законодавства за умови, що їх здійснення є сумісним з реаліями виконання позбавлення волі.

Велике значення стандартами приділяється навчанню, наприклад у п. 77 Мінімальних стандартних правил поводження із в'язнями передбачено, щоб в'язням, які здатні мати з цього користь, слід забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається, а навчання неграмотних і молоді слід вважати обов'язковим, і органи тюремного управління повинні звертати на це особливу увагу [8]. Навчання варто, наскільки це можливо, пов'язувати з діючою в країні системою освіти, з

тим, щоб звільнені в'язні могли у подальшому без будь-яких ускладнень продовжувати навчання.

Міжнародними нормативно-правовими актами передбачено підстави і порядок класифікації неповнолітніх, складання програм і вибір виду та рівня заходів які потрібні для впливу на неповнолітнього, застосування спеціальних заходів, реабілітаційного характеру і достатності строків. Для цього персонал установи повинен підготувати у письмовому вигляді індивідуальний план заходів із зазначенням конкретних цілей, строків, засобів, етапів і затримки, які повинні бути враховані під час здійснення заходів, що спрямовані на досягнення цих цілей. Проте основним критерієм розподілу, що зазначений у Правилах ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, має бути забезпечення такого виду поводження з неповнолітніми, який у найбільшій мірі відповідає особливим потребам окремих осіб і забезпечує захист їх фізичної, психічної і моральної цілісності і добробуту.

Отже, можна констатувати, що більшість вимог, які передбачені міжнародними нормативно-правовими актами щодо організації виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, передбачені й українським законодавством. Проте певну частину цих вимог ще не впроваджено в чинне законодавство та практиці, що пов'язується, насамперед, із необхідністю значного фінансування українською стороною.

Список використаних джерел

1. *Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: — <https://rm.coe.int/pdf/1680727930>
2. *Уголовно-исполнительное право. Общая часть* : [учебник] / под общ. ред. Ю. И. Калинина. — Рязань : Акад. права и управления Минюста России, 2001. — 584 с.

3. *Конституція України*. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. *Конвенція ООН про права дитини* : прийнята і вікрита для підписання від 20 листопада 1989 р. // *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій*. — К.: Сфера, 2002. — С. 44–55.

5. *Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних*. (Пекинские правила) // *Сборник международных стандартов и норм ООН в области правосудия в отношении несовершеннолетних*. — М., 1998. — С. 51–85.

6. *Правила ООН, касающиеся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы* // *Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій*. — К., 2002. — С. 134–162.

7. *Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних* (Эр-Риядские руководящие принципы): приняты и провозглашены резолюцией 45/112 Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 года // *Права человека : сборник международных договоров*. — М., 1994. — Том I: Универсальные договоры Организация Объединенных Наций Нью-Йорк и Женева.

8. *Минимальні стандартні правила поведження з в'язнями* // *Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій*. — К., 2002. — С. 62–118.

9. *Європейські пенітенціарні Правила* : затв. Комітетом Міністрів 12 лютого 1987 р. // *Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій / Українсько-американське бюро захисту прав людини*. — Амстердам-Київ, 1996. — С. 134–162.

Стаднік В. В. Особливості імплементації міжнародних стандартів поведження із засудженими у діяльність виховних колоній

У статті досліджено вимоги положень міжнародних правових актів з прав і свобод людини та громадянина, стандартів у сфері поведження із неповнолітніми засудженими, проаналізовано стан їх дотримання і закономірності їх імплементації. Визначено, що більшість вимог та стандартів у сфері виконання та відбування покарань передбачені українським законодавством та реалізуються на практиці.

Ключові слова: покарання, міжнародні нормативно-правові акти з прав і свобод людини та громадянина, стандарти у сфері поведження із неповнолітніми засудженими, неповнолітні засуджені до позбавлення волі на певний строк.

Стадник В. В. Особенности имплементации международных стандартов обращения с осужденными в деятельность воспитательных колоний

В статье исследованы требования положений международных правовых актов по правам и свободам человека и гражданина, стандартов в сфере обращения с несовершеннолетними осужденными, проанализировано состояние их соблюдения и закономерности их имплементации. Определено, что большинство требований и стандартов в сфере исполнения и отбывания наказаний предусмотрены украинским законодательством и реализуются на практике.

Ключевые слова: наказание, международные нормативно-правовые акты по правам и свободам человека и гражданина, стандарты в сфере обращения с несовер-



шеннолетними осужденными, несовершеннолетние осужденные к лишению свободы на определенный срок.

Stadnik V. Features of the implementation of international standards for the treatment of convicts in the activities of educational colonies

The article examines the requirements of the provisions of international legal acts on the rights and freedoms of man and citizen, standards in the area of treatment of juvenile convicts, analyzed the state of their observance and the laws of their implementation. It has been determined that most of the requirements and standards in the field of execution and serving of sentences are provided for by Ukrainian legislation and implemented in practice.

Key words: punishment, international normative legal acts on human and civil rights and freedoms, standards in the area of treatment of juvenile convicts, juveniles sentenced to imprisonment for a specified term.